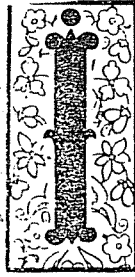

Edebiyat

ŞAIR
FATİH

PROF. DR. FARUK
KADRİ TIMURTAŞ

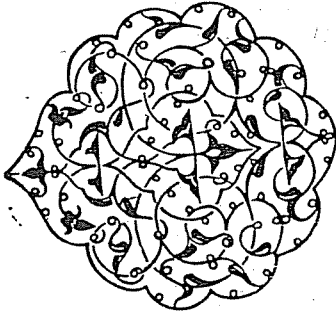
STANBUL'un büyük Fâtihi Sultan Mehmed, yüksek vasıflı bir kumandan ve devlet adamı olduğu gibi ilim ve san'at sâhalarında da at koşturmuş, değerli bir kültür ve gönül adamıdır. Bir çok Osmanlı pâdişahları gibi o da şiirler yazmıştır. "Avni" mahlâsını kullanan şâirin, bir küçük divan meydana getiren şiirleri, bu gün elimizde bulunmaktadır. Bir çok şiirlerinin henüz elimize geçmediği anlaşılıyor.

Fâtih devri, Türk edebiyâtı târihinde önemli bir merhale teşkil eder. Ahmed-i Dâî, Şeyhî gibi büyük üstadların yetişmesi ile daha II. Murad zamânında esaslî bir gelişme gösteren divan şiiri, Fâtih çağında başta Ahmed Paşa olmak üzere Melihî, Cemâlî, Sâfi, Konyalı Nizâmî gibi san'atkârlar elinde gerçekten parlak bir dereceye erişmişti. Sayıları hayli kabarık olan bu devir şâirleri içinde onların hâmisî olan Sultan Fâtih'e de küçümsenmeyecek bir yer ayırmak gerektir.

Fâtih devri, Türk dili târihi bakımından da çok dikkat çekici bir manzara göstermektedir. Arapça ve Farsça kelime ve tertiplerden faydalanmağı 14. yüzyılın sonlarına doğru geniş ölçüde artıran divan edebiyâtı dili, 15. yüzyılın sonunda artık tamâmiyle teessüs etmiş bulunuyordu. 15. yüzyılın ilk yarısı, Eski Anadolu Türkçesi ile klâsik Osmanlı şiir dili arasında bir geçiş devri teşkil etmektedir. Bu devir eserlerinde, Eski Anadolu Türkçesinde bulunan daha önceki yazı dili kalıntısı kelime ve gramer şekilleri görüldüğü gibi, arapça ve farsça kelimelere de daha bol rastlanmaktadır.

FÂTİH'in şiirlerinde de, arkaik sayılabilecek kelimeler ve şekiller zaman zaman göze çarpıyor. O da yazı dilinin umûmî akışına uymuş bulunmaktadır. Şiirlerinin taşıdığı Türkçe unsurlar çağdaşlarıninkinden az değildir.

Fâtih, divan şiirini meydana getiren mazmunlar âlemini iyice tanımakta, onları rahatça ve kolaylıkla kullanabilmektedir. Mazmun ve imaj gibi şiir unsurlarını tasarrufdaki başarısı hiç de küçük değildir. Bir kaç örnek verelim. Şu beyitte «diş-inci» münâsebeti güzel bir şekilde anlatılmıştır:

**Dişleründür ağlamakla göz yaşından umduğum
Dürr-i şehvâr oldu ancak ebr-i nisândan ümid**

Ahmed-i Dâi ve Şeyhî'nin eserlerinde olduğu gibi, Fâtih'in şiirlerinde de mazmunların kullanılışı, henüz açık imâlara ve kelime münâsebetlerine dayanmaktadır. Beyitlerin girift bir hâl alması, bir kaç mazmunu tek kelimelik imâlarla bir arada kullanmak sûretiyle mânâ teksifi gibi hâller, daha sonraki yüzyıllarda, bilhassa 17. yüzyıldan itibaren görülmektedir. 15. yüzyıl divan şiirinde mazmunların çok âşikâr şekilde görül-
mekte oldukları hakkındaki sözlerimize Fâtih'ten ras-gele aldığımız şu beyit de delil olabilir:

**Yüzünle zülfünü giceyle güne nisbet idüp
Kaşınla kirpigiñi tır ile kemâna yazam.**

Bu beyitle, yüz güneşe, saç geceye, kaş yaya, kir-pik oka benzetilmiş bulunmaktadır.

Fâtih'in şiirlerinin mâhiyeti üzerinde de kısaca dur-mak gerek. Onda hâkim olan unsur, daha çok duygu ve heyecandır. Fikir unsuru ikinci plândadır. Bu yüz-dendir ki, onda şekil san'atlarına pek az tesâdüf edilir. Fâtih'in fikir ve felsefe cephesi, bütün öteki şâirleri-mizinki gibi islâmî esaslara ve tasavvufa dayanmak-tadır. O da her türlü mazmunlardan, klişeleşmiş ben-zetme söz mefhumlarından faydalanmış, ayrıca tasav-vuf umdelerini de kullanmıştır.

Böylece meselâ:

Keşf eyle bâde sırrını terk it bahâneyi.

şeklinde mısralar söylemiştir. Bunların sayısının fazla olmadığı ve mâhiyet itibarıyla klişeleşmiş sözlerden ibâret bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. O bir tasavvuf şairi değildir.

Şâir Fâtih'in hayat görüşüne gelince, onu şu içli beyitte en güzel şekilde ifade edilmiş görmekteyiz:

**Sâkiyâ mey sun ki bir gün lâlezâr elden gider
Çün irür fasl-ı hazan bâğ ü bahâr elden gider.**

Fâtih'in aşk şiirleri de çok ilgi çekicidir. İstanbul Fâtih'i koca hâkan sevgilisine böylece hitâb ediyor:

**Benüm sen şâh-ı mehrûya kul olmak iledür fahrüm
Gedâ-yı dilber olmak yeğ cihânun pâdişâsından.**

Aynı konuda buna benzer birkaç «şâhâne» beyte daha sâhip olan şâir, sevgilisi tarafından cevr ü cefâ için bile olsa yâd edilmeği bir nimet saymaktadır:

**Dimezem vuslat ümidiyle beni şâd eylegil
Râzıyım cevr ü cefâ kılmağ için yâd eylegil.**

Güzellerden gelecek tegafülün, (görüp te görmez-likten, bilip te bilmezlikten gelmenin) çok kötü oldu-ğunu, cevr ü cefânın bir ihsan olduğunu ifade eden Fuzûlî'nin şu beyti, Fâtih'in yukarıdaki beytine ne kadar benziyor:

**Ey Fuzûlî hûb olanlardan tegafüldür yaman
Ger cefâ hem gelse anlardan bir ihsandır sana.**

Fâtih, bütün divan şâirlerimiz gibi fars edebiyâ-tından faydalanmış, onun tesirinde kalmıştır. Hâfız Sâ'di ve Selmân-ı Sâvecî'nin Fâtih üzerinde ö-nemli tesirleri olmuştur. Şâir, bizim şâirlerimizden ise, bilhassa Şeyhî ve Ahmet Paşa'nın tesirindedir. İran ve Türk şâirlerinden müteessir olan Fâtih, kendinden sonra gelen şâirlerimize tabiatıyla tesir etmiştir. Fuzû-lî'nin bile bâzi beyitleri Fâtih'inkine andırmaktadır. Bunu izah etmek güç bir mes'eledir. Burada bir tesi-rin varlığı mı ileri sürülebilir, bir «tevâüd» mü var-dır, yoksa aynı kaynaklardan faydalanma sonunda böyle bir durum mu ortaya çıkmıştır? Hangisinin doğru olduğunu kestirmek mümkün değildir.

Fâtih'in şâirliği konusunda son söz olarak diye-biliriz ki, o lisana ve vezne çağdaşları derecesinde hâ-kim, ifâdesi kuvvetli, nazmı sağlam, duygulu, zaman zaman lirizme yükselmiş bir şâirdir. Türk edebiyâtı târihinde bütünü içinde onun yeri birinci sınıf şâirle-rin yanı değil, ikinci üçüncü derecede bir yerdir.

N O T :

Fâtih'in şiirleriyle ilgili bir hususu açıklamayı fay-dalı buluyorum. Büldüğü üzere Fâtih'in mürettep her divanı yoktur. Şiirleri dağınık halde ve mecmualar içerisinde. Bu manzumelerden bir kısmının ise ona aitliği şüphelidir. Nitekim, Fâtih'in şiirlerini ihtivâ eden kitaplarda yer alan (meselâ Kemal Edip neşri, s. 81) ve

İmtisâl-i câhidü fi'llâh oluptur niyyetüm
Din-i İslâmın mücerret gayretidir gayretüm.

beytiyle başlayan gazel onun değildir. Ziya Paşa'nın (Hârâbât) ında (cilt II. s. 124) ve Şâkir Paşa'nın «Ye-ni Osmanlı Târihi» nde (cilt II. s. 124) bulunan bu şiir-in makta beytinde şâirin mahlâsı "Muhammed" olarak geçmektedir. Halbuki Fâtih'in mahlâsı «Avni» dir. Ay-rica şiirin üslubu ve dili Fâtih'in öbür şiirlerininkinden farklıdır. Dil bakımından, şiirin daha sonraki asırlara âit olması gerekmektedir. Mahlâsından anlaşılacağı veçhile şiir, Sultan III. Mehmed'indir. Bu hususu doğ-rulayan bir delili, Paris Millî Kütüphanesindeki Türkçe yazmalar üzerinde vaktiyle yaptığım araştırmalar sıra-sında tesbit etmiştim. Bir mecmuada (Suppl. 373. v. 73 a) bu gazel Sultan Mehmed adına kaydedilmişti.

1949 yılında. Türk Kültür Ocağı başkanı bulun-duğum sırada tertib ettiğimiz «Fâtih'i anma ve İstan-bul Fethini kutlama» töreninde yaptığım konuşmada ilk defâ okuduğum bu şiir, sonradan bir hayli yayıldı. Bu gün de, bu şiirin Fâtih'inmiş gibi zikr edildiği görülmektedir.

Ehl-i küfrü serteser kahreylemektür niyyetüm
Enbiyâ vü evliyâyâ istinâdum var benüm
Lutf-ı Hakdandır hemân ümmid-i feth u nusratüm.

gibi beyitler ihtiva eden bu gazelin Fâtih'e ait olma-dığı kesin olarak anlaşılabilir bulunmaktadır. Bu husu-sun artık düzeltilmesi uygun olacaktır.